

Keskiaikaa yleistajuisesti ja tutkimukseen perustuen

Jaakko Tahkokallio:

Pimeä aika. Kymmenen myyttiä keskiajasta.

Gaudeamus 2019. 299 s. ISBN 978-952-345-039-4.

Keskiajantutkija ja Kansalliskirjaston keskiaikaisten aineistojen ja vanhojen karttojen kokoelman hoitaja FT Jaakko Tahkokallion kirja käsittelee ansiokkaasti keskiaikaan yleisesti liitettyjä mielikuvia ja myyttejä. Tahkokallion tavoite on oikeastaan kunnianhimoisempi kuin vain pelkkä myyttien murtaminen: yleistajuisen ja helppolukuisen muodon puitteissa teoksessa käsitellään myös keskiaikamyyttien syntyä sekä sitä, minkä vuoksi keskiajalla ylipäänsä on ollut synkkä maine sitä seuranneina vuosisatoina.

Teos on jaettu kymmeneen lukuun, jotka alkavat aina katkelmalla jatkokertomuksesta, jossa vilisee populaarikulttuurista tuttuja harhakäsityksiä ja kärjistyksiä keskiajasta. Sen jälkeen käsillä oleva myytti kuvaillaan pääpiirteittäin. Luvun pääosassa keskitytään arvioimaan erilaisen todistusaineiston valossa, pitääkö myytti paikkansa. Kirjassa käsiteltävät myytit ovat seuraavanlaisia: linnanherrat sortivat maaorjiaan ja hallitsivat pienoisvaltakuntiaan, kirkko hallitsi ihmisten elämää, keskiaika hävitti antiikin perinnön, kirkko esti luonnontieteen kehityksen, ihmiset uskoivat, että maa on litteä, kirjoja valmistivat munkit kirkon alaisuudessa, keskiaika oli julmuuden ja väkivallan aikakausi, keskiajalla poltettiin noitiam, keskiajan ihmiset olivat impulsiivisia ja lapsellisia ja keskiajan sodankäynti oli kömpelöiden ritarien rynnäköintiä. Näiden kymmenen myytin ohessa kumotaan myös muita harhakäsityksiä, mutta pääpaino on yhteiskunnan ja ajattelun historiassa.

Myyttejä murtavina esimerkkeinä on käytetty kaikenlaisia aineistoa antropologisista tutkimuksista arkeologisiin löytöihin, mutta eniten tilaa saavat Tahkokallion erityisalaa olevat keskiaikaiset tekstit ja käsikirjoitukset. Vahvimpia lukuja ovatkin ne, jotka liittyvät näihin aihepiireihin. Ensivaikutelmalta banaalilta vaikuttava myytti siitä, että keskiajan ihmiset uskoivat maan olevan litteä, saa Tahkokallion käsittelyssä syvyyttä. Yhdysvaltalaisen Washington Irvingin 1800-luvulla ilmestyneen Kolumbus-romaanin merkitys tämän harhakäsityksen syntyyn oli ainakin minulle uutta tietoa. Esimerkki osoittaa karulla tavalla, miten yksikin suosioon noussut fiktiivinen teos voi synnyttää myyttejä, jotka jäävät sadoiksi vuosiksi ihmisten mieliin.

Keskiajan ajallista ja maantieteellistä rajaamista teoksessa ei juurikaan problematisoida, vaikka se saattaisi olla perusteltua. Lähes jokaisen myytin käsittelyn kohdalla korostuu, että vaikka kyseistä ilmiötä ei voida yleistää kattamaan koko keskiaikaa, saattoi se silti olla

todellisuutta tietyssä ajassa tai paikassa. Näin on esimerkiksi feodaalijärjestelmää tai luostarien roolia kirjojen kopioinnissa esittelevien lukujen kohdalla. Lukijan mielessä saattaa hyvinkin herätä kysymys siitä, onko mielekästä puhua yhdestä keskiajan ihmisestä tai maailmankuvasta, kun tarkoitetaan tuhannen vuoden ajanjaksoa ja monia eri kulttuureita, kielialueita ja yhteiskuntia. Tahkokallio sivuaa keskiajan rajaamisen ongelmaa monesti, mutta ei vie teemaa maaliin asti.

Myös keskiajan maantieteellisten rajojen tarkastelu olisi ollut virkistävää – nyt suurin osa käytetyistä esimerkeistä tulee Englannin, Ranskan ja Saksan alueilta. Tahkokallio perustelee islamilaisen ja itäeurooppalaisen keskiajan jättämistä ulos teoksesta sillä, että useimmat nykypäivän keskiaikaan yhdistetyistä myyteistä liittyvät länsieurooppalaisen kristikunnan historiaan, mutta ehkä näiden kulttuurillisten toiseuksien käsittelyn kautta olisi voinut ottaa kantaa keskiajan määrittelyn ongelmaan.

Myös islamilaisen kulttuuripiirin vaikutuksesta tieteen kehityksen ja antiikin perinnön vaalimisessa olisi mieluusti lukenut enemmän. Tahkokallio mainitsee Jonathan Lyonsin *Viisauden talon* (Into 2014) kyseenalaisine väitteineen keskiajan Euroopan alkeellisuudesta verrattuna ajan islamilaiseen kulttuuripiiriin, mutta ei ota juurikaan kantaa aiheeseen. Tämä on sääli, sillä tähänkin keskiajan osa-alueeseen liittyy runsaasti myy- tejä ja väärinkäsityksiä.

Lukujen alkuun sijoitettu kehyskertomus on hauska yksityiskohta ja toimii johdantona käsillä olevaan teemaan. Todellisia viihdeteollisuuden tuotoksia osoitellaan melko vähän sormella, vaikka *Braveheart* (1995) ja *Game of Thrones* -sarja (2011–2019) vilahtelevatkin toisinaan esimerkkinä. Sen sijaan tieteessä ja tietokirjallisuudessa esiintyneitä kirjoittajia käsitellään alleviivaavammin. Erityistä huomiota saa Steven Pinkerin *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (Viking Books 2011), joka on viime vuosina pönkittänyt uskomusta keskiajan erityisestä väkivaltaisuudesta. Toinen esiin tuleva teos on Philippe Arièsin *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (Plon 1960), jonka väitteeseen siitä, että ”lapsuus” olisi käsitteenä vasta modernin ajan tuotos, saattaa törmätä edelleenkin.

Loppuluvussa tehdään yhteenveto ja annetaan vastaus kysymykseen, oliko keskiaika jollakin tavalla poikkeuksellisen synkkä ja pimeä aikakausi. Tahkokallio pohdiskelee muun muassa keskiajan ihmisen onnellisuutta: materiaalisten puitteiden valossa todella näyttäisi siltä, että keskiajan eurooppalaisen elämä oli lyhyempi, väkivaltaisempi ja puutteellisempi kuin länsimaisella nykyihmisellä. Toisaalta se ei poikennut merkittävästi keskiaikaa välittömästi seuranneiden vuosisatojen väestön vastaavista. Verrattuna antropologisen vertailuaineiston metsästäjä-keräilijäkulttuureihin keskiajan eurooppalaisella oli oikeastaan melko hyvät edellytykset elämään.

Tahkokallio tuo esiin myös keskiajan ajattelun merkityksen länsimaisen liberaalin ihmisoikeusajattelun kehityksessä. Esimerkiksi antiikin orjuuden päättymisen on suurelta osin keskiajalla kehittyneen kristityn filosofian ansiota. Loppuluvussa käsitellään näkemyksellisesti myös keskiajan teologian merkitystä luonnontieteiden edistykselle: katolisen ajattelun käsitys rationaalisesta, Jumalan luomasta maailmankaikkeudesta pohjusti luonnontieteiden kehitystä. Tahkokallion sanoin: ”Rationaalisuuden ensisijainen sovellusala vain siirtyi Jumalan ilmoituksen selvittämisestä maailman empiiriseen tutkimukseen” (s. 284).

Pimeä aika toimii erinomaisena johdatuksena keskiajan tutkimukseen, mutta se on suosittelavaa luet- tavaa myös kaikkien historia-alojen tutkijoille ja opiskelijoille, jotka saattavat joutua työssään sivuamaan keskiaikaa. Suomeksi vastaavaa teosta ei ole aiemmin kirjoitettu, joskin Hannele Klemetilä on käsitellyt myyttiä keskiajan julmuudesta ja väkivallasta kattavasti teoksessaan *Keskiajan julmuus* (Atena 2008). Pimeän ajan soisi saavuttavan laajan lukijakunnan, jotta mediassa ja viihteessä vilisevät keskiajan kliseet tuulettuisivat. Pimeä aika on kirjoitettu sujuvasti ja selkeästi, ja on lisäksi myös suhteellisen lyhytensä vuoksi vaivaton luettava. Se on juuri sitä, mitä populaarin tietokirjan voi toivoakin olevan: yleistajuinen, ajankohtainen ja ajanta- saiseen tutkimukseen perustuva.

Teoksessa ei ole tarkkoja lähdeviitteitä, mutta käytetty kirjallisuus on listattu luvuittain niteen loppuun. Lisäksi loppuun on liitetty lyhyt luettelo suomalaisesta keskiaikaa käsittelevästä kirjallisuudesta, joka on varmasti hyödyllinen lisätietoa kaipaavalle maallikolle tai vasta-alkajalle.

Nikolai Paukkonen FM ja TM,
Arkeologi, Muuritutkimus OY